

*Наумкіна Світлана Михайлівна, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права,
Челак Олександр Петрович, кандидат політичних наук,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»*

РЕГІОН ЯК ІСТОТНА ФОРМА ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Вагомою складовою державної політики сучасних країн є управління розвитком територій, яку в межах суспільно-політичних наук називають просторовою політикою розвитку, що ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та забезпечення збалансованого розвитку регіонів держави із урахуванням їх потреб та можливостей і загальнонаціональних пріоритетів. Особливої актуальності регіональна політика України набула в контексті реформи державного управління в державі, а саме процесів децентралізації, про які Україна говорила більше 20 років, а реальні кроки розпочала здійснювати лише у 2014-2015 рр. на виконання вимог Європейського союзу щодо подальшої інтеграції та вимог МФВ щодо надання кредитів для фінансування реформ в державі. Посилення регіональної політики в Україні як вимога інтеграційних процесів до ЄС викликана актуальністю концепції функціонування ЄС як Європи регіонів, кожний з яких є самостійним та самодостатнім для забезпечення сталого розвитку територій. Однак, регіональна політика ЄС та в Україні мають зовсім різний зміст, отже, виникає певна потреба в з'ясуванні сучасного змісту регіональної політики України в контексті європейської інтеграції.

Головні тенденції соціальних та економічних змін ХХ ст. сприяли осмисленню регіону як єдиної істотної форми у різноманітті просторового світу. Одночасно регіональне різноманіття трактувалося як перехідний етап до глобалізації у ступенях та типах господарювання на великих територіях, охоплених економічною активністю людини. Технологічна революція у засобах транспортування та розвиток комунікацій, становлення світової системи ринкової економіки, інтенсифікація процесів урбанізації, пов'язана з поступом індустріалізації, централізація управління та процесів прийняття рішень, соціальне та економічне планування на засадах раціональності стали свідченням правильності такого підходу. Результатом розвитку цих тенденцій було нівелювання регіональних диспропорцій. Нині регіональні дослідження спрямовані на вивчення процесів, систем, структур, які виникають, перетворюються і зникають у однорідному та однотипному просторі.

Регіони є одночасно ієрархічною складовою національного простору і системою, що має горизонтальні зв'язки із регіональними системами, сформованими різного роду видами діяльності (освіта, економіка, медичне обслуговування, поділ праці тощо). Таким чином, на рівні регіону як домінуючого територіального утворення відбувається взаємопроникнення економічного, політичного, соціального, інформаційного та інших видів

діяльності певної території, інтегративне сприйняття яких визначає її специфіку і, відповідним чином, впливає на діяльність людей. Всі ці процеси є предметом дослідження спеціальної наукової дисципліни регіонології – науки «про розвиток регіональних систем, органічний розвиток людини і довкілля, розуміння інноваційної парадигми в регіотворенні та регіонального потенціалу культури» [1, с. 30].

Поняття «регіон» еволюціонувало у визначенні ключових для розуміння суті регіональних відмінностей чинників, які виникали у різні періоди соціально-економічного розвитку суспільства. Залежно від особливостей цих змін, мінялися й теоретичні підходи до особливостей регіональної політики.

Відмінності у розумінні терміну «регіон» зумовлені тим, що це поняття містить певну гносеологічну суперечність: якоюсь мірою регіони існують фактично, а певною мірою ця категорія створена дослідниками і аналітиками для полегшення пізнання, класифікації, описування явищ. Загалом же, термін «регіон» на сьогодні вживається у трьох різних, проте взаємопов'язаних значеннях, які відповідають трьом різним поняттям «частини території» [2, с. 246]. Сучасне розуміння змістового наповнення поняття «регіон» відображено у прийнятій у ЄС дефініції сталого розвитку регіону (Sustainable Development), який означає такий соціально-економічний розвиток, коли настає процес інтегрування політичної, економічної та соціальної діяльності при збереженні природної рівноваги і розвитку основних природних процесів із метою забезпечення основних потреб кожної суспільної групи або громадян як сучасних, так і усіх наступних поколінь [4, с. 12].

Регіональна політика – це сфера діяльності з управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті, тобто пов'язану зі взаємовідносинами між державою і районами, а також районами між собою.

Варто зазначити, що в документах ЄС термін «регіональна політика» має інший зміст. Регіональна політика Європейського Союзу – це система заходів, спрямованих на посилення єдності національних економік країн-членів ЄС і забезпечення їхнього гармонійного розвитку, а також нівелювання розходжень між регіонами й ліквідація відсталості найменш розвинутих з них.

При цьому, досить часто замість терміну «регіональна політика» використовується поняття «політика гуртування», яка передбачає одночасне провадження по горизонталі (між регіонами – регіональна політика) та по вертикалі (між верствами суспільства – соціальна політика), отже відбувається зміна понятійного апарату шляхом об'єднання регіональної та соціальної політики, коли їх вже не розглядають окремо.

Теоретичні засади управління регіональним розвитком в ЄС розробляються відповідною державною інституцією, а сам розвиток фінансується з коштів, які є у розпорядженні центральної влади країн-членів ЄС. В окремих випадках уряд делегує свої повноваження органам регіональної влади, однак при цьому визначає головні умови виконання завдань і залишає за

собою право контролю. Регіональна допомога з боку держави спрямовується на нівелювання регіональних диспропорцій і підтримку господарської діяльності у регіонах із гіршими економічними умовами, створює переваги для певних напрямків діяльності, а окремі з них підтримує інструментами регіональної політики. На сьогодні політика регіонального розвитку поступово позбавляється автономності здійснення і стає формою вираження відповідних секторних політик.

Перманентний процес удосконалення теоретичних засад управління регіональним розвитком у ЄС на певному етапі спричинив виникнення, а на сучасному етапі – утвердження спільної регіональної політики. Будучи загальноприйнятою основою регіонального розвитку, вона впливає на національну специфіку окремих держав-членів і ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та створення передумов для гармонійного розвитку регіонів. Національні політики регіонального розвитку у державах-членах ЄС виходять з положень спільної регіональної політики, яка формується за активної участі усіх держав і уряд будь-якої з них не може бути примушений до виконання жодного з рішень, з яким він не погоджується.

Однак для того, щоб відбулось реальне зменшення регіональних диспропорцій, навіть за умови всебічного заохочення та підтримки тенденцій до позитивних змін у регіоні, потрібен тривалий період та удосконалення управлінської діяльності щодо здійснення спільної політики регіонального розвитку у кожній окремо взятій державі, ефективне використання фінансової допомоги структурних фондів, підвищення ефективності роботи державних та неурядових інституцій регіонального розвитку, підвищення рівня інноваційності регіонів, усунення різних трактувань з боку національних урядів положень нормативно-правових актів ЄС у цій сфері [3, с. 258].

Без сумніву, тривале проведення політики регіонального розвитку у Європі не сприяє окремим регіонам та територіям у подоланні їх депресивності. Тому одного лише вирівнювання «стартових умов» для регіонів недостатньо. При розробці теоретичних основ управлінської діяльності необхідно зважати, що менш розвинуті регіони будуть існувати завжди, оскільки сам розвиток у європейському, як і у будь-якому іншому просторі, відбувається нерівномірно.

На сьогодні ж основним протиріччям, яке випливає з європейської інтеграції, є зростання поляризації між країнами та регіонами за рівнем життя. Дисбаланс у розвитку регіонів ЄС збільшується із вступом нових членів. Саме тому основною теоретичною проблемою управління тут є розробка і застосування ефективної методології корегування спільної регіональної політики відповідно до сучасних реалій. У цьому контексті основну роль відіграє активна та дієва допомога з боку інституцій та інструментів регіонального розвитку ЄС. Урахування національних особливостей у процесі інтеграції, при виборі її шляхів свідчить про гнучкість та відсутність догматизму у підходах, що застосовуються на сьогодні у ЄС.

Державна регіональна політика є невід'ємною складовою загальної політики держави. Її головне завдання полягає у забезпеченні розвитку території держави відповідно до прийнятої державної стратегії. Оскільки будь-який регіон країни є унікальним та неповторним, що зумовлено структурною неоднорідністю простору у природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному та політичному аспектах, то будь-яку діяльність необхідно здійснювати з врахуванням комплексу інтересів та особливостей кожного з регіонів, пріоритетності існуючих там проблем. Тому важливо сформулювати єдині принципи регіональної політики держави, які б відображали тактичні і стратегічні орієнтири політики регіонального розвитку. Одні з них можуть бути незмінними протягом тривалого часу, а інші - змінюватись разом із ситуацією у державі.

Регіональний розвиток будь-якої країни, зокрема й України, є багатогранним явищем і тому потребує різноманітних, диференційованих підходів у принципах використання інструментів інтеграції, соціального захисту, в освіті, охороні здоров'я, підтримці громадської ініціативи тощо. Не можна використовувати однаковий інструментарій управління у різних регіонах, оскільки це посилює регіональну нерівність, яка завдає шкоди загальнонаціональним інтересам держави.

Поворотним пунктом у прискоренні процесів посилення локального (а в умовах урбанізації – міського) рівня у взаємовідносинах та взаємодії соціотехноприродних систем «країна» – «регіон» – «місто» на теренах Європи можна вважати ухвалення у 1985 р. Європейської хартії місцевого самоврядування. Вона остаточно зафіксувала нову роль локального рівня у процесах соціально-економічного розвитку країн і прискорила трансформацію суб'єкт-об'єктних відносин між державою та містом у суб'єкт-суб'єктні. Такі процеси, на думку Г. В. Музиченко, наявні і сьогодні, наслідком чого стає:

- 1) посилення ролі асоціативних органів місцевого самоврядування (асоціацій міст різних країн), які є впливовими легітимними представниками інтересів територіальних громад у відносинах країни та міста, ЄС та міста;
- 2) розробки ефективних механізмів наскрізного управління та планування в країнах ЄС, механізмів збалансування та гармонізації функцій, компетенцій і повноважень органів влади та управління різних рівнів;
- 3) повсюдне впровадження культури стратегічного планування на рівні міст;
- 4) формування різних координуючих органів, призначених для збалансування інтересів та впорядкування відносин між містами як по горизонталі, так і по вертикалі (наприклад, Конгрес місцевих та регіональних влад ЄС);
- 5) поступове збільшення частки місцевих бюджетів у бюджетах держав;
- 6) стимулювання на місцевому рівні політики спільного (влада - громада) управління територіальним розвитком;

7) запровадження механізмів заохочення горизонтальної кооперації міст і підтримки місцевих ініціатив тощо [3, с. 261].

Визначені на 2014-2020 рр. нові завдання регіональної політики ЄС передбачають посилення уваги саме до соціально-політичної складової розвитку регіонів ЄС та відмову від політики усунення диспропорцій між регіонами на користь стимулювання власних ініціатив регіонів та місцевого населення до забезпечення сталого розвитку їх територій.

Відтак, сучасний регіон стає центральною одиницею сталого розвитку всіх країн світу, що визначається прийнятою ООН концепцією сталого розвитку як основного орієнтиру розвитку на світовому рівні. Саме через регіон відбуватиметься розвиток інфраструктурних проектів, соціально-економічний та політичний розвиток держави. Саме тому державна регіональна політика набуває особливого статусу та значної уваги з боку центральних органів влади як така, що забезпечить подальший розвиток держави на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Злупко С. М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем / С. М. Злупко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи [зб. наук. праць]. – Вип. 3 (XLVII) / НАН України, Ін-т регіональних досліджень / Редкол.: від. ред. Акад. НАН України М. І. Долішній. – Ч. 1. – Львів, 2004. – С. 15–31.

2. Куліш І. М. Державне управління регіональним розвитком України в контексті європейської інтеграції: монографія / І. М. Куліш. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 252 с.

3. Музиченко Г. В. Концептуалізація державної політики країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін: Монографія / Г. В. Музиченко. – Одеса: Друкарський дім, 2012. – 394 с.

4. Шамборовський Г. О. Регіональна політика Європейського Союзу / Г. О. Шамборовський. – К.: Знання, 2011. – 187 с.

*Головатий Микола Федорович, д-р політичних наук, професор
ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна академія управління персоналом»*

ДЕРЖАВНА ВЛАДА І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ І ПРОТИРІЧ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

1. Державна влада і місцеве самоврядування – невід’ємний атрибут формування суверенної, правової, демократичної держави. При цьому між ними існує тісний взаємозв’язок та певні протиріччя, пов’язані головним чином, з функціональними ознаками.

2. Державна влада (за формулюванням американського політолога Ендрю Хейвуда) це: а) влада, як прийняття рішень; б) певна система соціальних